

Finansal Kırılganlıklar: Türkiye Bankacılık Sektörü İncelemesi

Havva ARABACI¹

Duygu YÜCEL²

Gülizar ASLAN³

¹ Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe Vergi Bölümü, arabacih@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0212-6590

² Dr. Öğr., Üyesi Trakya Üniversitesi Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe Vergi Bölümü, duyguyucel@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2665-6732

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, ggulizaraslan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5138-8012

Özet: 1980 sonrası dönemde ülkeler daha fazla yabancı sermaye çekebilmek için finansal serbestleşme süreci başlatmıştır. Böylece ülke ekonomilerinde makroekonomik dönüşümler yaşanmaya başlamış ve bu da beraberinde finansal piyasalarda büyümelere yol açmıştır. Finansal piyasalardaki büyüme sonucunda araçların çeşitlendirilmesi, sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması, yabancı sermaye ve portföy yatırımları artışı gibi gelişmelerle finansal serbestleşme süreci tamamlanmıştır. Ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde, ekonomide yaşanan istikrarsızlık ve spekülasyon amaçlı kısa vadeli yabancı kaynak girişindeki artış, finansal kırılganlığı arttırarak krizlere sebep olmuştur. Büyüme-istikrarsızlık-kriz kısır döngüsüne girilmiştir. Nitekim Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yapısal ekonomik sorunları, finansal kırılganlıklarını arttırmıştır. Ayrıca finansal serbestleşmenin getirmiş olduğu sağlıklı olmayan finansman koşulları da finansal krizler için olası ortam oluşturmuştur. Bu çalışmada Türkiye'nin yaşamış ve etkilenmiş olduğu 1994, 1998, 1999, 2000, 2001, 2008 ve 2020 Mart ayında kendini göstermiş olan finansal krizler irdelenmiştir. Yaşanan krizlerde finansal kırılganlığın payı ve krizlerin bankacılık sektörü üzerinde yaratmış olduğu etki üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kırılganlık, Bankacılık Sektörü, Finansal Krizler, Finansal Serbestleşme.

Financial Fragility: Turkey Banking Sector Analysis

Abstract: In the post-1980 period, countries started a financial liberalization process in order to attract more foreign capital. Thus, macroeconomic transformations started to take place in the economies of the country and this led to growth in financial markets. The financial liberalization process has been completed with developments such as diversification of instruments as a result of growth in financial markets, removal of controls on capital movements, increase in foreign capital and portfolio investments. However, by the 1990s, the instability in the economy and the increase in short-term foreign resource inflow for speculative purposes caused financial vulnerability and caused crises. The vicious cycle of growth-instability-crisis has been entered. Indeed, structural economic problems of developing countries such as Turkey, have increased their financial vulnerability. In addition, unhealthy financing conditions brought by financial liberalization have created a potential environment for financial crises. This study lived in Turkey in 1994 and was influenced, 1998, 1999, 2000, 2001, 2008, and which has manifested itself in March 2020 financial crisis were discussed. The share of financial vulnerability in crises experienced and the impact of crises on the banking sector were emphasized.

Keywords: Financial Fragility, Banking Sector, Financial Crises, Financial Liberalization.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte ülke ekonomileri daha dışa açık ve dolayısıyla birbirine daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Bu etkinin en fazla hissedildiği alanların başında ise finansal piyasalar gelmektedir. Sermaye akımlarının uluslararası nitelik kazanmasıyla birlikte, finansal piyasalar yabancı sermayeye oldukça duyarlı hale gelmiştir. Bu kapsamda, özellikle 1980 sonrası süreçte ülkeler daha fazla yabancı sermaye çekebilmek için finansal piyasalar başta olmak üzere birçok alanda serbestleşme süreçleri başlatmıştır. Türkiye'de de 1980 yılında 24 Ocak kararları ile başlayan bu süreç,

diğer düzenlemelerle devam etmiştir (Kartal, 2019: 3173).

Finansal piyasalar, fon fazlası olanlarla, fon açığı olanları karşı karşıya getiren ortamlardır. Finansal piyasalar, para-döviz piyasaları, bono-tahvil piyasaları ve hisse senedi piyasalarını kapsar. Günümüzde; para, döviz, bono-tahvil ve sermaye piyasaları iç içe çalışmakta ve özellikle para piyasalarında başlayan hareketlenme anında diğer piyasalarda da hissedilmektedir.(Uzunoglu,2014:5).

Finansal kırılganlık, piyasalarda meydana gelebilecek ani şokların gelişimi ile ülke ekonomilerinde etkisini büyük çapta finansal kriz olarak gösterecek duyarlılığa sahip bir durum olarak

açıklanabilmektedir. Kırılganlığı, finansal sistemin yapısına yönelik değerlendirirken krizi de, kırılganlık ve bazı dışsal şoklar arasındaki etkileşimin sonuçları olarak değerlendirmek gerekmektedir. Finansal liberalizasyon, kırılganlığı artıran önemli bir faktör olarak belirtilmektedir (Ural, 2003: 12). Finansal kırılganlık, etkisini finansal piyasalarda istikrarsızlık olarak göstermektedir.

Türkiye’de Finansal piyasalarda, finansal aracılık kurumlar dendiğinde akla ilk gelen bankalar olmaktadır. Bankaların yanı sıra aracı kurumlar ve sigorta şirketleri de finansal sistem içinde önemli bir paya sahiptir. “Bankalar özellikle para piyasasında, dolayısıyla sermaye piyasasında yer alan; para, sermaye, kredi ticareti yapan ve sermaye birikimi ve transferine yardımcı olan kuruluşlardır” (Pala, 1993: 3). Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme süreci, dünya ekonomilerini daha fazla bağımlı hale getirmiştir. Bankacılık sektörü, aktif büyüklüğü ve yarattığı istihdam açısından ekonomi içinde büyük ağırlığa sahip olup ekonomi ve siyasi gelişmelerden etkilenmektedir. Finansal piyasaların en önemli pay sahibi olan bankacılık sisteminde spekülasyon finansal pozisyon alımlarının, kullanılan finansal araç sayısı ve sermaye hareketleri artışı bankacılık sistemini hassaslaştırmaktadır. Bu hassaslaşma olası finansal şok ve krizlere karşı bankacılık sisteminin finansal kırılganlığını artırmaktadır.

Ülkede ekonomik krizler, “Bir ülke de beklenmedik şekilde veya yetersiz ya da yanlış yönetsel tercihlerle belirli bir dönemde ortaya çıkan makroekonomik buhranlar” olarak tanımlanabilir (Apak, Aytaç, 2009:3).

Finansal kriz, ekonomideki banka ve şirketlerin büyük bir kısmının batmaya başladığı ya da batacağından korkulduğu bir durum olarak ifade edilebilir. Ülkedeki finansal kriz, diğer ülkelere de yayılabilecektir. Bu özellik, finansal krizlerin bulaşma ya da yayılma etkisi olarak adlandırılmaktadır (Akalın, Uçak, 2007:256-257). Finansal kriz, sadece ortaya çıktığı ülke ekonomisini etkilemekle kalmayıp diğer ülkelere de yayılmaktadır.

“1990’lı yıllarda giderek ağırlaşan iktisadi ve sosyal sorunlar bankacılık sektörünü olumsuz etkilediği gibi, bankacılık kesiminin yapısal, kurumsal ve yönetsel sorunları da iktisadi bunalımı derinleşmesine yol açmıştır. 1990’lı yıllarda sistemde yaşanan sorunların temel nedeninin kurumsal anlamda deregülasyon politikaları olduğu söylenebilir. Sektöre girişin kolaylaşması, mevduata uygulanan disonibilite oranları ile oynanması ve disonibilitenin Devlet İç Borçlanma Senedine yatırılması, tasarruf mevduatının tamamının sigorta kapsamına alınması, yabancı para cinsinden

mevduat kabulünün sınırsız olması ve Hazineye, bütçe açıklarını ticari bankalara borçlanarak finanse etme olanağının verilmesi gibi uygulamalar bankacılık sektöründe krizlerin hazırlayıcısı olmuştur” (Çolak, 2001: 15-30).

Finansal serbestleşme sürecinde Türkiye ele alındığında, 1994, 1998, 1999, 2000 ve 2001 krizlerinin yaşandığı görülmektedir (Kılıcı, 2017: 57-58). 1993 yılında faiz oranlarının düşürülmesiyle döviz ve borsa aktarılan fonlar neticesinde döviz kuru artmıştır. 1993 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk kez vergi gelirleri iç borç taksit ve faiz ödemelerini karşılayamamıştır. Bu süreçte yerel seçimlerin de etkisiyle yılsonu itibarıyla TCMB’nin iç varlıkları artarken dış varlıklarının azalması 1994 yılında Merkez Bankasının müdahalelerinin yetersiz oluşu 5 Nisan’da ekonomiyi krize sokmuştur. 1994 yılındaki krizi sonrası ekonomik ve siyasal alanda iyileşme yaşanmadan etkiler yapay tedbirler ile geçiştirilmeye çalışılmıştır (Ural, 2003: 17).

1995-1999 dönemleri arasında yaşanan Asya (1997), Rusya (1998), Brezilya (1999) krizleriyle 1999 Ağustos’unda yaşanan Marmara depremi neticesinde görülen ekonomik daralma 1999 yılı sonunda Enflasyonu Düşürme Programının yürürlüğe konulmasına yol açmıştır. Program genel anlamda, istikrarsız ekonomik yapıyı ve uluslararası alanda rekabet gücü hayli zayıflamış reel sektörü düzeltmeyi amaçlamıştır (Ural, 2003: 17).

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ FİNANSAL KIRILGANLIKLAR

1980 sonrasında finansal serbestleşme süreciyle birlikte Türkiye’de 2000 ve sonrasında Kasım ayında ortaya çıkan 2000, Şubat ayında ortaya çıkan 2001 ve son çeyrekte ortaya çıkan 2008 küresel kriz olmak üzere üç önemli krizde yaşanmıştır. Diğer bir ifade ile Türkiye’nin başlattığı finansal serbestleşme maalesef başarılı bir şekilde tamamlanamamış, reformlar aşamalı ve koordineli bir şekilde gerçekleştirilmediğinden dolayı finansal sektörde artan kırılganlık ani ve hızlı sermaye çıkışı nedeniyle krizlerle sonuçlanmıştır (Kılıcı, 2017: 57-58). Mart 2020 ayında ortaya çıkan küresel kriz ise tüm dünya da olduğu gibi Türkiye’de de etkisini sürdürmektedir.

Kasım 2000 krizi, temel olarak likidite sıkışıklığına bağlı döviz talebindeki artış şeklinde ortaya çıkmıştır. Uluslararası piyasalardaki bozulma ve ülkede yaşanan olumsuz gelişmeler ise kriz ortamını desteklemiştir. Krizin durdurulmasında IMF kredisi faydalı olurken enflasyonu düşürme programı ise sektöre uğramıştır. Bu süreçte Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesine alınan bankalar ile

TCMB'nin kriz sürecindeki davranış tarzı önemli rol oynamıştır (Yıldırım, 2004: 10-11).

Şubat 2001 krizi ise finansal piyasalardaki kırılmalıklar sonucu ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2004: 9). Makroekonomik istikrarsızlık, yüksek kamu kesimi açıkları, risk yönetiminin zayıflığı, kamu bankalarının sistemi bozucu etkisi gibi faktörler TBS'de bozulmaya neden olmuştur. Ayrıca küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu bankalarının yüksek sektör payı, düşük aktif kalitesi, bankaların öz kaynak yetersizliği, yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsal yönetim yapısı, piyasa risklerine aşırı duyarlılık gibi faktörler ise TBS'nin krizde öncü rol oynamasına neden olmuştur (Çolak, 2012: 6). Ayrıca, 2001 Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçilmiştir (Serdengeçti 2001: 14). Şubat 2001 krizi TL'nin değerinde %90 seviyesinde değer kaybına neden olurken bu durum TMSF bünyesindeki bankaların değerini düşürerek krizin ülkeye olan maliyetini önemli miktarda artırmıştır (Altay, 2002 78-79).

2001 bankacılık krizi Türk Bankacılık Sektörü (TBS)'nün güvenli, sağlam ve sağlıklı bir yapısının olmadığını göstermiştir (İslatince, 2018: 156). Şubat 2001 krizini müteakiben Nisan ayında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ilan edilmiş, Mayıs ayında ise Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı (BSYYP) programı açıklanmıştır (Bumin, 2016: 178).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında bankacılık sektörü ile ilgili son derece önemli kararlar alınmış, yeni kurumlar oluşturulmuş, yasalar çıkartılmıştır. Bu kapsamda yaşanan krizlerin ardından fon bankaların sorunlarını en kısa sürede çözümlenmek, özel bankaları sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, sektörde denetim ve gözetim etkinliğini arttıracak yasal ve kurumsal bir çerçevenin geliştirilmesi, mali sektörü istikrarsızlığa götüren kamu bankalarını güçlendirmek, bu bankaların sistem üzerinde çok ağır olan maddi yükünü azaltmak ve krizde zarar gören bankaları ıslah etmek amacıyla, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı hazırlanmış ve 15 Mayıs 2001 tarihinde diğer kamu otoriteleri ve sektör temsilcileri ile yakın işbirliği içinde uygulamaya konulmuştur (Sümer, 2016: 491).

Temel olarak 2000 ve 2001 krizleri piyasanın likidite ihtiyacından oluşan atakların yarattığı döviz talebinin genişlemesiyle oluşmuştur (Tunç, 2001: 20). Bu krizler sonrasında birçok bankanın TMSF'ye devredilmesi TBS'de sıkıntılı bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2004: 13-14).

2000 ve 2001 krizlerinde bazı bankalarının faaliyet izinlerinin kaldırılması, bazı bankaların iradi tasfiyesi ve bazı bankaların birleşmesi gibi faktörlerin de katkısıyla birlikte, Türkiye'de faaliyet gösteren banka sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır (Çetin, 2018: 18).

2002-2007 dönemi gerek ekonomi, gerekse bankacılık sektörü açısından yeniden yapılandırılma dönemidir. Bankacılık sistemi bu dönemde önemli gelişmelerin olduğu bir yapılanma sürecine girmiştir. Bankacılığa ilişkin yasal düzenlemelerin uluslararası standartlara ve uygulamalara uyumlaştırılması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bankalar Kanunu'nda çok ciddi değişiklikler yapılmıştır. Bankacılık sektörünün denetimi ve düzenlemesine ilişkin tüm yetki Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası'ndan alınıp, yeni kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) aktarılmıştır.

Yeniden yapılandırma sürecinde yalnızca banka sayısını azaltmamış, kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını, özel kesim bankalarının sermaye finansal krizlerin türk ekonomisine etkileri ve bu krizlere karşı alınan ekonomik politikalar yapılarının güçlendirilmesini, TMSF'ye devredilen veya sistemden çıkarılan 21 bankanın tasfiyesi, satışı, devir yoluyla çözüme kavuşturulmasını ve denetim ve gözetim altyapısının güçlendirilmesini de sağlamıştır. bu süreç sonrası, kamu otoritesi eliyle bankacılık sektöründe oluşan aşırı kapasite eritilmiştir. Özel bankalar da birleşme ve devralma etkinliklerine girmişler ve böylece sektörde yoğunlaşma oranı artmıştır" (Dinçer, 2006:135-6).

2008 küresel krizi ise esasında kullanılan konut kredisi (mortgage) teminatlı kredilerin menkulleştirilmesine dayalı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkmıştır. Emlak fiyatlarındaki artış eğilimine istinaden değişken faizle kullanılan bu krediler, faiz artışları nedeniyle ödenemez hale gelince Lehman Brothers gibi bilançolarında çok sayıda bu kredilerden tutan finansal kuruluşlarda çöküş süreci başlamış, sonrasında bu süreç tüm dünyayı etkisi altına almıştır (İslatince, 2018: 162). Krizin yayılma süreci, küresel düzeyde beklentilerin, kredi mekanizmalarının ve talebin bozulması ile, iflaslar, üretim ve istihdamda bozulmalar olarak kendisini göstermiştir. Türkiye ekonomisi de bu süreçten etkilenecek, küresel krizden payına düşen üretim ve refah kaybını almıştır. Türkiye'de krizin etkisi öncelikle, küresel finansal krizin yarattığı belirsizliğe bağlı olarak güvensizlikle yurtdışı kredi mekanizmaları ve finans kanallarındaki tıkanıklık kendini göstermiştir (Dalyancı, 2010: 146). Diğer taraftan, söz konusu finansal araçların TBS'deki banka bilançolarında bulunmaması sayesinde 2008

krizinin etkileri diğer ülkelere kıyasla Türkiye’de daha sınırlı seviyede hissedilmiştir.

Küresel krizin finans sektörü açısından iki önemli etkisi öngörülmüştür. İlki, uluslararası piyasalardan sağlanan fonların önemli ölçüde azalması ve maliyetlerinin yükselmesi; ikincisi ise, küresel çapta ve özellikle ihracatın büyük kısmının gerçekleştirildiği Avrupa’da yaşanacak bir ekonomik durgunluğun Türkiye ekonomisini ve dolayısıyla Türk finans sektörünü benzer şekilde yavaşlatmasıdır (Selçuk, 2010: 26).

Küresel finansal krizin, küresel finansal kuruluşlar üzerindeki olumsuz etkisi ile Türkiye gibi ülkelerde başta bankacılık sektörü açısından ülke dışı kredi kaynaklarında gerileme anlamına gelmiştir.

Dünyada etkileri ağır bir şekilde hissedilen 2008 küresel krizi dikkate alındığında, 2001 krizinden sonra uygulanan BSYP’nin TBS açısından genel olarak başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim küresel krizin Türkiye’yi çok fazla etkilememesi söz konusu husus açısından açık bir göstergesidir (Çam ve Özer, 2018: 338).

Finansal krizlerin temelinde yatan sistemik risklerin belirlenip, bankacılık sisteminde ve ekonomi geneli itibarıyla olası kırılmalıkların kontrol edilebilirliği açısından önemlidir. Finansal olarak kırılmalık bir ekonomik yapı, bankacılık sistemini zayıflatmakta, dışsal şoklara karşı finansal sistemi ve ekonomiyi savunmasız bırakıp, piyasalarda ve ekonomide dengesizliklere yol açabilmektedir. Dolayısıyla, finansal sistem içinde olası krizlerin etkilerini en aza indirgeyebilmek için erken uyarı mekanizması olarak görülebilen finansal kırılmalığın ölçülmesi ve finansal kırılmalığı etkileyen mikro ve makro düzeyde faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Finansal kırılmalığa neden olan faktörlerin tespiti olumsuz etkilerinin minimize edilebilmesi açısından bir gösterge konumundadır (Topaloğlu, 2017: 16).

Bankacılık sektörünün sahip olduğu koşullar dikkate alınarak yeniden yapılandırılabilir uygulanabilecek çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler (Özince, 2002: 83);

- Sermaye artışı veya kar artışı suretiyle sermayenin güçlendirilmesi,
- Yeni ortaklar alınması veya mevcut ortaklık yapısında değişiklik yapılması suretiyle banka ortaklık yapısının güçlendirilmesi,
- Yoğunlaşmanın azaltılması gibi yöntemlerle sektördeki rekabet yapısının iyileştirilmesi,
- Belirli şartlar dâhilinde likidite ve/veya sermaye desteği şeklinde kamu desteği sağlanması,

- Bankaların kamu yönetimi şemsiyesi altına alınması,
- Kamu bankaları için özelleştirme yapılması,
- Kurumsal yönetim ilkelerine uyum ve etkin gözetim ile yönetim kalitesinin artırılması,
- Birleşme, bölünme ve tasfiye yöntemlerinden uygun olanların uygulanması,

olarak özetlenebilmektedir.

Yeniden yapılandırma programları açısından önemli bir husus ise söz konusu yöntemler uygulanırken sistemik riskin ortaya çıkarılmamasıdır. Bu gibi durumlarda ise kamu desteği, mevduat sigortası, ek likidite verilmesi gibi uygulamalar gündeme gelmektedir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ek olarak banka kredilerini büyük kısmını oluşturan şirketlerin finansal durumlarının iyileştirilmesi için de zaman zaman yeniden yapılandırma söz konusu olmaktadır. Böylece, varlığını sürdürmeyecek durumda olan şirketlerin çözülmesi, varlığını sürdürebilecek durumda olan şirketlerin yeniden yapılandırılması, finansal sektörün güçlendirilmesi ve uzun dönemli ekonomik büyüme için gerekli koşulların sağlanması hedeflenmektedir (Ataman Erdönmez, 2002: 67).

Türkiye 2000 ve 2001 yıllarında yaşadığı krizlerle tarihinin en ağır krizlerini tecrübe etmiştir. Bunun bir sonucu olarak hem ekonomide hem de bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma çalışmaları başlatılmıştır. Büyük kısmı 2004 yılında tamamlanan bu yapılandırma çalışmaları ile Türk Bankacılık Sektörü için yeni bir dönem başlamıştır. Bununla birlikte 2008 yılında patlak veren küresel kriz yeni bir zorlayıcı dönemin başlangıcı olmuştur. Diğer taraftan, 2017 yılından sonra zorlaşan uluslararası ortam ve ulusal makroekonomik koşulların da katkısıyla Türk Bankacılık Sektörü yeni bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. (Kartal, 2019: 3186)

Uygulanan yapılandırma programları ve alınan tedbirler Türk Bankacılık Sektörünün gelişimi üzerinde genel olarak olumlu etki yapmıştır. Bununla birlikte, 2017 sonrasında bozulmaya başlayan ulusal ve uluslararası makro ortamla birlikte Bankacılık Sektörü günümüzde yeni bir meydan okumayla karşı karşıyadır. Başta takipteki kredilerde artış, takipteki kredilerin yeniden yapılandırılması taleplerinde artış, kredi büyümesinin yavaşlaması, mevduat tabanındaki daralma, kredi/mevduat oranının %100’ün üzerinde seyretmesi, mevduatlarda dolarizasyon gibi çeşitli göstergelerde görülen bozulmalar, yeni ve kapsamlı bir yapılandırma programı uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu konuda farklı çabaların olduğu kamuoyuna yansımakla birlikte halen Türk

Bankacılık Sektörünün önünü açacak, karşılaşılan sorunlara çare olacak, sorunları temelden çözecek ve yeni bir büyüme ve gelişim dönemi başlatacak kapsamlı bir yapılandırma süreci yeniden başlatılmamıştır. Bu amaçla sorunlar daha da büyümeden kapsamlı bir reform süreci başlatılması önem arz etmektedir. (Kartal, 2019: 3187)

Diğer taraftan, kriz ve sonrasındaki süreçlerde alınan tedbirlerin olumlu ve olumsuz etkilerinin olacağı unutulmamalıdır. Nitekim mevduat sigortası uygulaması kapsamında mevduatlara verilen tam güvence 1994 krizinin aşılmasına önemli rol oynarken 2000 ve 2001 krizlerinin oluşumunda ise önemli nedenlerden biridir (Çolak, 2001: 16).

Çin'in Wuhan bölgesinde ortaya çıkan ve yayılmaya başlayan yeni tip koronavirüs (Covid-19), şu ana kadar tüm kıtalarda 100'ü aşkın ülkeyi etkilemekte olup, Türkiye'de de kendini göstermiştir. Tüm dünyaya yayılan COVID-19'un hem insan sağlığı hem de ekonomik istikrar üzerinde yıpratıcı etkilerinin olduğu gözlemlenmektedir.

Bank of America yatırımcılarına yaptığı uyarıda, Covid-19 salgını nedeniyle ekonomide resesyonun artık önlenemeyeceğini, bunun etkilerinin de görülmeye başladığını duyurmuştur. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Fitch Ratings, Covid-19 salgınının ülkelerin mali durumlarını zayıflatacağını bildirmiştir. Salgından etkilenen ülkelerin karşılaştığı en temel ekonomik sonucun faaliyetlerin ani bir şekilde durması olduğu vurgulanmıştır (<https://tr.euronews.com>).

Koronavirüs Çin ekonomisine ve itibarına büyük bir darbe vurmuştur. Bu virüsün ne kadar süreceği henüz belli değildir, ama şimdiden dünya ekonomisine önemli zararlar verdiği bilinmektedir.

Korunma ve tedavi sürecinde uygulanan tedbirler, ülkelerin ekonomileri üzerinde negatif yönde etkiler yaratarak bir çeşit küresel krize yol açmıştır. Pandemiye bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik zorluklar Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Pandemi nedeniyle oluşan küresel krizin Türkiye ekonomisindeki etkileri Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Pandemi Nedeniyle Oluşan Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Gösterge	Nasıl Etkileneceği	Açıklama
İhracat	Düşer	İhracat yapılan ülkelerde ekonomik daralma ortaya çıkacağından ithalat düşüşleri yaşanacak ve bu Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkileyecek.
İthalat	Karışık	İthalat, korona virüs etkisi sonucu düşecek. Bu bir yandan cari açığımızın denetlenmesine ve dolayısıyla dış finansman ihtiyacımızın düşmesine bir yandan da üretimin düşmesine ve dolayısıyla büyümenin gerilemesine yol açacak.
Turizm	Karışık, olumsuz etki daha ağırlıklı	Korona virüs nedeniyle turistler gezilerini erteleyecekleri için bu gelişme Türkiye'yi iki yönlü etkileyecek. Türkler yurt dışına eskisi kadar gitmeyecek, yabancılar da Türkiye'ye ve diğer yerlere eskisi kadar gitmeyecek. Toplamda Türkiye'ye etkisi olumsuz olacak.
Üretim	Düşer	Üretimimizde girdi olarak kullandığımız ithal mallar oldukça ağırlıklı. Bunların çoğu Çin kökenlidir. Bunların ithalatında oluşacak sıkıntılar üretimimizi olumsuz etkileyecek.
Risk Primi	Yükselir	Ekonomisi kırılgan olan Türkiye'nin bu aşamada riskleri artacak ve dolayısıyla CDS primi yüksek kalacak.
TL'nin Dış Değeri	Düşer	Risklerin yükselmeye devam ettiği böyle bir ortamda TL'nin dış değerinin düşmesi beklenir.
Altın	Yükselir	Risklerin yükselmeye devam ettiği böyle bir ortamda altının değerinin yükselmesi beklenir. Altın ithalatçısı olan Türkiye'de ithalat miktarı düşmesine bile ödenecek bedel yükselir.
Enflasyon	Yükselir	TL'nin dış değerinin düşmesi enflasyonu da yükseltir.
Cari Denge	Karışık etkiler ortaya çıkar	İhracatın ve ithalatın birlikte düşeceği bir ortamda hangisinin etkili olacağını önceden kestirmek kolay değil. Bununla birlikte petrol fiyatlarının düşüşü olumlu etki yaratır.
Bütçe Açığı	Yükselir	Büyümenin düşeceği bir ortamda hükümet ekonomiyi canlı tutabilmek için harcamaları artırıp, vergileri düşüreceklerdir. Bu da bütçe açığını büyütür.

Kaynak: Eğilmez, 09 Mart 2020. <https://www.mahfiegilmez.com/2020/03/kuresel-krizin-ucuncu-asamas-ve-turkiye.html>

Bugün içinde bulunduğumuz küresel kriz diğer küresel krizlerden oldukça farklıdır. Her şeyden önce bu yalnızca ekonomik ya da finansal bir kriz değildir. Bunlara ek olarak bir de sağlık krizi vardır. Bu durumda ekonomik ve finansal krizler katlanarak artıyor şeklinde ifade edebiliriz. Türkiye açısından baktığımızda üretim zincirinin kopması bir yandan üretimi ve gelirleri dolayısıyla GSYH'yi düşürecek bir yandan işsizliğin artmasına neden olacaktır. İşsizliğin artması talepte düşüş yaratacağı için GSYH'nin daha da gerilemesine yol açacaktır. Virüsün etkisiyle bu yıl turist sayısında ve dolayısıyla turizm gelirlerinde büyük düşüşler yaşanacaktır.

Küresel ekonomideki kötüye gidişi ekonomik ya da finansal önlemlerle önce frenlemek sonra da iyileştirmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü etkiler ekonomi ve piyasalar üzerinde görünse de çözüm beklenen alan tıp ve/veya farmakolojidir. Korona virüsün yarattığı tehdidin denetim altına alınması, yayılmasının önlenmesi piyasaların bir miktar toparlanmasına yardım edecek kuşkusuz. Daha zor olanı sorunun kökten çözülmesini sağlayacak olan aşının bulunmasıdır. Aşı bulunduğu anda piyasalar ralli yapacaktır. Çünkü o zaman yaşam normale dönecek, işyerleri açılacak ve sistem çalışmaya başlayacaktır. Ne var ki aşının bulunup kullanılabilir hale gelmesinin bir yıl veya daha uzun zaman alacağı tahmin edilmektedir (Eğilmez, 18 Mart 2020).

Pandemi nedeniyle büyüme oranında düşüş, işsizlik oranında artış, enflasyon oranında artış, ödemeler dengesinde bozulma, bütçe dengesinde bozulma ve dış finansmanda zorluklar yaşanabilecektir. Ekonomiye transferler yoluyla gelir pompalanmalı ve parasal kolaylaştırmaya gidilmelidir. Salgının boyutları ve uzun dönemli ekonomik etkileri dikkate alındığında, uygulamaya konan gelir transferleri, borç ertelemeleri, vergi/kredi kolaylıkları, doğrudan fonlama, garantili borçlar gibi tedbirlerin daha da artırılması gerektiği görülmektedir. Kırılgan sektörlere kalıcı politikalar üretilmeli ve tarımsal destek paketleri gibi programlar ivedi bir şekilde hayata geçirilmelidir (Ed. Demir, 2020: 3).

3. SONUÇ

Küreselleşmenin getirmiş olduğu yeni düzen ile 19.yy'a kadar kriz nedenleri savaşlar ve kıtlık iken 19.yy ve sonrasında kapitalizmin de etkisiyle finansal piyasaların gelişmesi ve hareketliliği ile krizler yön değiştirmiştir. Bu krizlerin etkileşimde olduğu ülkelere çok kolay sirayet etmesiyle krizlerin yayılma süresinde büyük oranda düşmüştür. Finansal krizlerin, yapısal bozuklukları bulunan ülke ekonomilerine vermiş olduğu büyük hasarlar zaten kırılgan olan finansal sistemlerinin kırılganlıklarını

daha da artırmaktadır. Özellikle finansal sistemin içinde büyük paya sahip olan bankacılık sektörünü dışsal şoklara karşı savunmasız bırakması piyasalarda ve ekonomide dengesiz dönüşüm, istikrarsızlık ve sonucunda kriz olarak geri dönen kısır döngülere sebep olmaktadır.

Bankacılık sektörünün sahip olduğu yapı ve koşullar göz önünde bulundurularak sermayenin güçlendirilmesi, ortaklık yapılarında güçlü değişiklikler, rekabetin iyileştirilmesi, bankalara belli şartlar çerçevesinde sermaye ve kamu desteği gibi yöntemleri barındıran yeni yapılandırmaya gidilmelidir. Nitekim 2000 ve 2001 krizi sonrası Türkiye, büyük bir kısmı 2004 yılında tamamlanan yapılandırma ile bankacılık sektöründe yeni bir dönem başlatmıştır. Yapılan bu yapılandırma 2008 küresel krizi ile karşılaşmasında sınınanarak olumlu etkiler almıştır. Ancak 2017 yılında uluslararası ortamın ve ulusal makroekonomik sorunlar ile Türk Bankacılık Sektörü yeni bir sınama ile karşılaşmıştır.

2017 yılı sonrasında ulusal ve uluslararası finansal ortamdaki kredi büyümesinde yavaşlama, mevduat tabanındaki daralma, mevduatlarda dolarizasyon gibi göstergelere yansıyan bozulmalar yeni ve kapsamlı bir yapılandırma programı gereksiniminin habercisi olmaktadır. Bu konu hakkında çabalar olmasına rağmen halen kamuoyuna yansıyan bir program olmamasına karşın sorunların daha da büyümeden sürecin başlatılması önem arz etmektedir.

Ulusal ve uluslararası makro ortamdaki sıkışıklığa karşı 2019 Aralık ayı sonu itibarıyla Çin'in Wuhan kentinde kendini gösteren COVID-19 pandemisi uluslararası halk sağlığını ve ülke ekonomilerinde istikrarı yıpratıcı bir etkisi görünmektedir. Pandemiye bağlı olarak Türkiye'de de ihracat düşüşü, ithalat düşüşü ve buna bağlı olarak cari açığın denetlenmesi ile dış finansman ihtiyacındaki düşüş ile bunu tetikleyen üretimdeki düşüş, TL'nin değer kaybetmesi ile enflasyonun yükselmesi, kırılgan olan ekonomideki risk artışı ile CDS'nin risk priminin yüksek kalması gibi olumsuz etkileri görülmektedir.

İçinde bulunduğumuz kriz sadece ekonomik veya finansal bir kriz değil, aynı zamanda bir sağlık krizidir. Ülke ekonomilerinde bu krizi kökten çözebilecek olan bir aşının bulunması ile piyasalar tekrar canlanacak ve yaşam normale dönmeye başlayacaktır. Pandemi ile de görülmektedir ki, kırılgan finansal piyasa ve ekonomilerin kalıcı politikalar, tarımsal destek paketleri, AR-GE'ye yapılan yatırımlar gibi programların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, G. ve Uçak, A. (2007). Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve İMF'nin Kriz Yönetimi. *Öneri*, 7, 255-262.
- Altay, N. O. (2002). Türk bankacılık sektöründe füzyon, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 17(195), 71-79
- Apak, S. ve Aytaç, A.(2009). Küresel Krizler. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Ataman Erdönmez, P. (2002). Ekonomik kriz sonrası kurumsal yeniden yapılandırma süreci, Bankacılar Dergisi, (43), 67-81.
- Bumin, M. (2016). Yeniden yapılandırma sonrası 2004-2014 döneminde Türk bankacılık sektörü, Maliye ve Finans Yazıları, (105), 177-222.
- Çam, Ü. ve Özer, H. (2018). Türk bankacılık sektörünün piyasa yapısının rekabet ve yarışılabilirlik açısından analizi: Panzar-Rosse modeli, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1), 336-360.
- Çetin, A. (2018). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama, İstanbul, TBB Yayınları, Yayın No: 329.
- Çolak, Ö. F. (2001). Finansal kriz ve bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programı üzerine bir eleştiri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 15-30.
- Çolak, Ö. F. (2012). Türk bankacılık sektörünün Şubat 2001 krizi sonrası durumu ve yeniden yapılandırma programı, Türkiye Ekonomi Kurumu Vakfı Tartışma Metni, No: 2012/14.
- Dalyancı, H. L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizlerin Ekonometrik Analizi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, 1-215.
- Dinçer, A. (2006). Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler, DPT Yayın No: 2607, Ankara, 135-6.
- İslatince, N. (2018). Türk bankacılık sektörü açısından riskler ve 2008 küresel kriz sonrası risklerin bankacılık sektörüne etkileri, 6 SCF International Conference on Economic and Social Impacts of Globalization and Liberalization, 155-171.
- Kartal, M. T. (2019). Yeniden Yapılandırma Çalışmalarının Bankacılık Sektörünün Gelişimine Etkileri: Türkiye İncelemesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 3172-3189.
- Kılıç, E. N. (2017). Bankacılık sektörü bilançolarındaki kırılganlıklar ile krizler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi; Türkiye örneği, 2000-01 krizleri, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54(631), 55-64.
- Özince, E. (2002). Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasına bankaların bakış açısı, Bankacılar Dergisi, (42), 82-87.
- Pala, F. (1993). Banka Muhasebesi ve Maliyet Sistemi. Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme
- Vakfı, U.Ü. Basımevi.
- Serdengeçti, S. (2001). Türkiye Enflasyonu Yenmek Zorunda, İSO Dergisi, (421).
- Topaloğlu, E. E. (2017). Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(1), 15-38.
- Tunç, H. (2001). Finansal kriz ve Türkiye Ekonomisi, İSO Dergisi, (421).
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 18 (1), 11-28.
- Uzunoğlu, S. (2014). Bankacılığa Giriş. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- Demir, İ. (Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri. ULİSA12 | Sayı 1. 2020 | Nisan. https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULISA12_Kovid_19_Ekonomik_Etkiler.pdf (Erişim Tarihi: 25.04.2020).
- Eğilmez, M.(2020).Küresel Krizin Üçüncü Aşaması ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri. 9 Mart.<https://www.mahfiegilmez.com/2020/03/kuresel-krizin-ucuncu-asamas-ve-turkiye.html>(Erişim Tarihi: 15.05.2020).
- Eğilmez, M. (2020). 2020 ve Ötesi. 18 Mart. <https://www.mahfiegilmez.com/2020/03/2020-ve-otesi.html>(Erişim Tarihi: 20.05.2020).
- Selçuk, B. (2010). Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2:2, ISSN: 1309-8020 (Online). [file:///C:/Users/Admin/Downloads/5000145122-5000232251-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/5000145122-5000232251-1-PB%20(1).pdf) (Erişim Tarihi: 15.05.2020).
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18/2 (2016) 485-508. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/286755> (Erişim Tarihi: 15.06.2019).
- Yıldırım, O. (2004). Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002): (Nedenleri, Sonuçları ve Ekonomik Etkileri), https://sites.google.com/site/paribustr/o_yildirim6.doc c, (Erişim Tarihi: 15 07.2019).
- https://tr.euronews.com/2020/03/20/bank-of-america-covid-19-nedeniyle-ekonominin-resesyona-girdigini-resmen-ilan-ediyoruz?utm_source=Bundle&utm_campaign=feeds_news&utm_medium=referral&utm_campaign=Bundle&utm_medium=referral&utm_source=Bundle (Erişim Tarihi: 20.03.2020)